

Јована М. Реба¹
Влада АП Војводине
Нови Сад

ФЕМИНИСТИЧКА АМЕРИКА У ПУТОПИСУ ЈЕЛЕНЕ ДИМИТРИЈЕВИЋ

У овом раду се анализира феминистичка структура путописа *Нови свет или у Америци годину дана* Јелене Димитријевић (1862-1945), српске књижевнице која је превазишла владајући стереотип о жени као пасивној конструкцији, зависној од мушкарца и домаћег огњишта, физички и духовно немоћној да се изрази у мушким доменима – уметничком стваралаштву, као и у активном чину путовања. Негирајући такве аспекте традиције, списатељица се приближила идејама о путовању као освајању знања, које није полно обележено и представља бенефит, како за путника, тако и за његову матичну земљу – као крајњег корисника освојеног знања. Проучавање животне и уметничке путање Јелене Димитријевић извршено је у складу је са савременим тенденцијама гинокритичке и феминистичке тенденције разоткривања женских заборављених, забрањених и маргинализованих књижевних текстова. Српска књижевница је покушала да емпиријски проучи проблематику женског ослобођења и феминистичког покрета, стил живота и обичаје модерног америчког друштва, али и да упозна и разуме историју и традицију новог континента. У кључним разматрањима наглашава се да овај путописни текст има већи значај у савременој српској феминистичкој књижевности него у години објављивања (1934), јер нам испуњава празнине у општем знању о америчком женском покрету, кроз непосредно искуство научнице која је у стању да га осветли и постављањем у компаративан однос са супротним Источним светом.

Кључне речи: феминизам, сифражеткиње, путопис, расизам, америчко златно доба

Јелена Димитријевић (1862-1945), српска књижевница и светска путница, одликовала се огромном енергијом, амбицијом и талентом да се инфилтрира у сваку друштвену, националну и религиозну класу која је интересује, као и да се упозна и спријатељи са најпознатијим представницима из света уметности, политике и културе. Рођена је у Крушевцу 27. марта 1862. године. Била је изузетно образована – говорила је неколико језика: турски, француски, немачки и енглески.

Обишла је цео свет, о чему је писала у својим бројним путописима (*Писма из Ниша о харемима* (1897), *Писма из Солуна* (1918), *Писма из Индије* (1928), *Нови свет или У Америци годину дана* (1934), *Седам мора и шри океана: пушем око света* (1936)). Такође, писала је прозу (припо-

¹ jovanaq@gmail.com

ветке: „Фати-султан“; „Сафи-ханум“; „Мејрем ханум“ (1907), „Бул Марикина приказња“ (1901), „Американка“ (1918) и роман *Нове* (1912)) и поезију (*Песме Јелене Јов. Димитријевић* (1894), *Une vision* (1936)). Жеља за знањем претворила је списатељицу у правог борца за женска права, зато је сав њен живот био непрекидна побуна жене свесне своје снаге да победи оријентално наслеђе.

Оно што посебно фасцинира у опсервацији њеног стваралачког и животног пута, јесте чињеница да је свесно иступила из патријархалног система и потпуно одбацила владајући стереотип о жени као пасивној конструкцији, зависној од мушкарца и домаћег огњишта, физички и духовно немоћној да се изрази у мушким доменима – уметничком и научном стваралаштву, као и у активном чину путовања. Негирајући ове аспекте српске/балканске традиције, списатељица се приближила западњачким идејама о путовању као освајању знања, које није полно обележено и представља бенефит, како за путника, тако и за његову матичну земљу – као крајњег корисника освојеног знања.

*

По завршетку Првог светског рата Јелена Димитријевић се одлучила на далеко путовање, у Америку. На новом континенту је провела годину дана, путујући дуж Источне обале и упознајући се са америчким начином живота. Своја сазнања и искуства прво је транспоновала у кратку књижевну форму: приповетку „У Америци, нешто се догодило“, коју је објавила 1924. године у *Српском књижевном гласнику*. Овај текст је био само најавна обимног путописног дела, које ће изаћи из штампе тек 1934, под називом *Нови свети или у Америци годину дана*.

Књижевница је у Америци боравила два пута: први одлазак, након завршетка Првог светског рата, 1919. године представљао је бег од тужних успомена, од „крваве Европе“ (Dimitrijević, 1934: 1), од усамљености и бола после супругове погибије на ратишту. Друго прекоокеанско путовање 1927. године представљало је потпуно другачије искуство: био је то сусрет са Америком у периоду њеног највећег просперитета, политичке моћи и економског богатства. У путопису *Нови свети или у Америци годину дана* дата је анализа само првог боравка. Путопис је објављен тек 1934. године, после драматичних економско-политичких промена услед слома на америчкој берзи 1929.

Димитријевић је покушала да обједини различите књижевне изразе и форме: анегдоту, писмо, песме, дескрипцију, дијалог, импресије, есеј, репортажу, фотографије. Дело обухвата једногодишњи период, од 10. септембра 1919. (полазак прекоокеанског брода из Плимута за Њујорк) до краја 1920. године (искрцавање у Саутемптон, Енглеска). Дело се састоји од 36 поглавља, која се могу поделити у неколико тематских кругова: путовање у Америку; свеобухватна и детаљна презентација америчких градова, њиховог социјално-економског статуса, са посебним освртом на специфичности савремене културе, али и историје и традиције;

презентација америчког начина живота, у чијем су оквиру и приче о списатељичиним америчким пријатељима; презентација живота српске нације у Америци; и одлазак из Америке.

Међутим, оно што путопис чини уникатним у српској књижевности јесте феминолошки тематски круг, који представља свеобухватну анализу женског питања у Америци, феминизма, родне проблематике, као и размишљања о афирмацији женског политичког, социјално-економског и културно-образовног положаја. Њена истраживања се померају са анализе женске тематике на оријенталном Истоку ка женском питању у америчком капиталистичком друштву, које жели да непосредно проучи и разуме, користећи при том дотадашња искуства.

У моменту објављивања, путопис не пружа увид у актуелну ситуацију, зато што Димитријевић описује Америку у периоду рапидног економског просперитета и преузимања централне позиције моћи и богатства у свету. Међутим, 1929. године, Америка се суочава са великом економском кризом – сломом индустрије и привреде, масовном незапосленošћу (сваки четврти Американац је остао без посла) и инфлацијом, чије су последице катастрофалан пад стандарда и огромна социјална криза. Како је до тада америчка економија била покретач развоја светске привреде, тако се и криза транспоновала из Америке у Европу, првенствено у индустријски развијенијим државама. Последице су биле драматичне друштвено-политичке и социјалне промене, које су се одразиле на све аспекте живота и припремиле терен за афирмацију нових идеологија. Управо зато, у моменту објављивања, путопис Јелене Димитријевић фигурира као анахрони текст, са свеобухватном анализом Америке која више не постоји. Можемо да претпоставимо да би његов значај био далеко већи да је објављен током 20-тих година, зато што би читаоцима приближио актуелни друштвено-политички реалитет Америке. Овако, са деценијом закашњења, сведочанство о периоду који се у историји називао „златне двадесете године” није могло да се нађе у центру интересовања шире читалачке публике.

С друге стране, ово дело је било симбол литерарног анахронизма, јер је објављено у атмосфери нових авангардних идеја, које су биле супротност књижевним правцима пре Првог светског рата, и означавале раскид са традиционалним формама, које подразумевају логику, смисао, јасност и објективизам. Посматрано у том контексту, послератно стваралаштво Јелене Димитријевић остало је изоловано од утицаја модерних књижевних праваца. Развој стваралачког поступка у њеним путописима кретао се од традиционалне форме (у првом путопису, *Писма из Ниша о харемима*), преко експериментисања са импресионистичким елементима и поетиком модерне (*Писма из Солуна*), да би њена последња дела, *Нови свети или у Америци годину дана* и *Седам мора и шри океана. Пућем око светиа*, имала ознаке хибридног жанра, варирајући између путописне форме, репортаже и дневника. У делима из последњег периода стваралаштва, она и даље пажљиво, аналитички и студиозно

прати афирмацију, развој и резултате женског покрета у државама које је обилазила. Њена константна интенција да документује шта људи / жене говоре првенствено има функцију да делу обезбеди аутентичност, веродостојност и објективност.

Ако сагледамо *Нови свет* или у Америци *годину дана* из перспективе читаоца из тридесетих година прошлог века, који је у току са новим књижевним тенденцијама, можемо у потпуности схватити због чега су критичари замерали Јелени Димитријевић: анахрони литерарни стил, фокусирање на предмет истраживања – средњу класу, као изоловану јединицу друштва, без указивања на везе са осталим друштвеним сегментима. Такође, логично је да проблематика женског статуса у приватном и јавном животу, у то време, није могла бити тема коју би критичари сматрали толико релевантном да постане централна тема једног обимног путописа.

С тим у вези, у *Српском књижевном гласнику* (1934), критичар В. се пита због чега је списатељица објавила путопис чија је тематика потпуно застарела и ирелевантна у односу на актуелну друштвено-политичку ситуацију у Америци и самим тим и у Европи (V 1934: 546). На његово питање се надовезује критичар под иницијалима Д. Д. Ж. који чита путопис о Америци првенствено из социјалне перспективе, дефинишући га као старомодни снобовски дневник старе даме, која нема способности нити интересовања да сагледа реалитет новог континента, већ осликава само живот богатих друштвених касти, а потпуно игнорише горућу проблематику радничке класе и капиталистичког система (D. D. Ž. 1934: 1237).

Др Живомир Младеновић је читао путопис у традиционалном кључу. Он скреће пажњу на способност Јелене Димитријевић да се инкорпорира у затворени свет више класе, као и таленат да успостави пријатељства и везе са најинтересантнијим представницима света науке, уметности и феминистичког покрета (Mladenović 1935: 267). Занимљиво је да Живомир Младеновић и критичар из часописа *Животи и рад* примењују исти појам за дефинисање списатељчиног литерарног стила: отменост, али са позиција две супротстављене књижевне теорије – први, као представник нових тенденција, отменост види као симбол снобизма и превазиђеног облика литерарне козерије; други, као представник традиционалног система, отменост одређује као одмереност, конкретност и објективност уметничког израза Јелене Димитријевић. Међутим, оно што повезује ове критичаре у опсервацији путописа *Нови свет* или у Америци *годину дана* јесте незаинтересованост за његову основну женску тематику.

О путопису *Нови свет* или у Америци *годину дана* писала је и Исидора Секулић, која га је означила као симбиозу путописа, репортаже и анегдоте, а литерарни стил дефинисала као „кинематографски” (Sekulić 1972: 399), као форму живог и директног говора. По њеном мишљењу, у томе и лежи највећа вредност дела, зато што списатељица успева да

читаоцу визуелизује и приближи своје доживљаје и импресије, као што је на пример необични свет женских хотела, где заједно живе неудате и удате, које немају финансијских могућности да остваре заједнички живот са супругом.

У својој опсервацији путописа, др Марија Илић Агапов је нагласила да је најрелевантније, али и најтеже писати и проучити живот жене једне земље, зато што њен утицај прожима све сегменте друштва. „Кроз причу о женском се укрштају све остале: о мушкарцима, о политици, држави и нацији, као и о уметности и култури”, нагласила је критичарка (Пић 1934: 6). Она глорификује списатељичину храброст и способност да се издигне изнад патријархалног кодекса, који за жену предвиђа место у кући, те да сама путује са краја на крај Земље, као и студиозност и прецизност у ишчитавању људи, градова и обичаја. Критичарка закључује да дело заузима значајно место у српској путописној литератури, јер осветљава аспекте живота Американке, који нису довољно проучени и самим тим су подложни различитим стереотипима. Дело уједно има и дидактичку функцију, јер подучава о другој нацији и култури и отвара нам могућност да се сагледамо из друге перспективе, поготово однос жене према кући и породици, јавном сектору, кодексима понашања и раду.

★

У оквирима родне проблематике, Америка је била феминистички узор Европи. Средином 19. века, образоване америчке сифражеткиње су по угледу на америчку Декларацију о независности донеле Декларацију о правима жена, чије су се основне тезе заснивале на императиву да влада промени историју неправди и насиља над женама и омогући иста права за оба пола. Њихова активна политичка борба убрзо је уродила плодом: Америка је била прва светска земља у којој је женама омогућено да студирају, а право гласа су добиле прво 1869. године у држави Вајоминг, а потом до краја века у готово свим државама. У дуготрајним и упорним настојањима, Американке су до краја 19. века успеле да се приближно изједначе са мушкарцима у праву на школовање и у праву на запошљавање у одређеним занимањима, што је било условљено повећаним потребама друштва за одређеним профилима запослених и тежњом власника капитала да дођу до јефтине радне снаге.

Успеси феминистичког покрета у Америци нису имали одјека само у западној Европи, већ и у уском кругу образованих и напредних жена у Србији, међу којима се истицала феминисткиња и докторка филозофије, Јулка Хлапец Ђорђевић (1882-1969), која је у међуратном периоду објављивала научне студије о историјату женског покрета у свету, о значају феминизма и његовом утицају на патријархални систем. Јелена Димитријевић је била упозната са овим радовима (као и са актуелном феминистичком литературом на енглеском и немачком језику) и имала значајно теоријско знање и одређене представе о положају америчке жене. С друге стране, њена искуства су се базирала на пракси балканског

патријархалног система, који је подразумевао женску маргинализацију, подређен положај у традиционалном андроцентричном друштву, као и веома ограничене могућности за образовање и запошљавање. Стога је њена интенција била да боравак у Америци претвори и у феминистичку истраживачку мисију, у којој ће нова сазнања и искуства (обједињена у литерарној форми) имати функцију да информишу и едукују српске жене о примерима и стратегијама у борби за равноправност.

Љубав и дивљење према Американкама код списатељице проистиче из феминистичких идеја о неопходности промена женског положаја на глобалном нивоу. У области јавног живота, она посматра америчке жене као феминистичке узоре јер су се избориле за своја права. Деконструирајући стереотип о одређеним аспектима западњачке слободе (у доменима породичног и брачног живота, сексуалности, религије и либералности у комуникацији), књижевница подвлачи да су Американке револуционарне и нове само у политичкој (јавној) сфери живота, док су у приватној остале традиционалне, затворене и религиозне, „јер оне су се још мање ослободиле појединих обзира, то јест оног „шта ће рећи свет”, него многе жене у Европи. Оне су хипокрити, али можда само да не би изгледале вулгарне, или зато што су конвенционалне.” (Dimitrijević 1934: 1). Ова њена примедба је у складу са америчком прохибицијом не само на алкохол, пушење већ и на јавни неморал. Наметнута конзервативност, уређена законом, била је одговор на слободно понашање „европских латинских жена које плаве Америку” (Dimitrijević 1934: 84). Јелена Димитријевић пореди моралне законитости новог и старог континента, истичући хипокризију Американки које осуђују сексуално либерални Париз као Содому и Гомору, иако би, по њеном мишљењу, волеле да осете чари тог језгра неморала. Хипокризија је присутна и у кршењу забране о коцкању и игрању сексуално експлицитног црначког плеса, што се ипак практикује у приватним кућама. Такође, „Американке нису верне жене... нигде нема толико развода, колико у Сједињеним Државама Америчким; и нигде не долази до развода брже и просто ни за шта као овде.” (Dimitrijević 1934: 86). Због свега наведеног, књижевница имплицитно поручује да не постоји суштинска разлика између Западног и Источног света у погледу морала, људских фрустрација, слабости и страсти – разликују се једино друштвене конвенције. Она примећује да су Американке хладне, „без темперамента” и да им је у понашању најважнија самоконтрола. У поређењу са Српкињама, та разлика се највише очитује у начинима жаљења покојника – Американке свој бол крију, док је за српске жене патња подигнута на ниво уметности: „Наше жене не запевају, но певају. Њихове нарицаљке и тужбалице, то су песме тугованке што се изливају из уцвељеног срца.” (Dimitrijević 1934: 113).

Под утицајем знања која је имала о феминистичком покрету и борби за равноправност, у свести је обликовала стереотип по којем су се Американке трансформисале у мушкарце, преузимајући особине њиховог

рода (храброст, агресивност, борбеност), као и њихову модну естетику и покрете (кратка коса, мушка гардероба, цигарета, типичан ход):

„Ја сам била уобразиља да ћу кад дођем у Нови свет видети жене које не личе на жене. Обучене као мушкарци – тако сам мислила – у панталоне; у некаквим тешким затупаста врха ципелама; с кратком косом а у мушким капама; са цигаретом у зубима и с рукама позади, корачајући крупним мушким корацима – оне иду улицама упућене местима где се гласа... Американке су стекле право гласа само зато што су по свему као мушкарци. „Напустиле су женство”, у то сам била уверена. А за право гласа оне нису биле само у једној битки, него у многим биткама. Док су ратовале, наравно са супротним полом, док најзад нису изишле као победници.” (Dimitrijević 1934: 73).

Дата слика презентује општеприхваћен негативан стереотип о изгледу, ставу и понашању феминисткиња као грубим, мушкобањастим женама које су у борби за своја права изгубиле најважније одлике свог пола: нежност, осећајност и женственост. Међутим, овај мит Димитријевић одмах потом деконструира, у сусрету са женском популацијом, истичући лепоту, заводљивост и елеганцију, коју поставља на виши хијерархијски ниво у односу на Европу:

„Кад оно, каква заблуда!... Американке су жене, и то праве правцате, готово примитивне жене. Због мешавине народности и раса, Американке су лепше од европских жена; што се тиче облачења и кинђурења, оне су тиме превазишле европске жене... Укратко, овде су жене и облачењем и понашањем жене.” (Dimitrijević 1934: 73).

Према речима ауторке, запањујућа је сличност између животних узуса Туркиња и Американки. Она се огледа у полној изолацији и поларизацији на мушки и женски свет:

„Ко би могао мене убедити да ћу ја бити у Њу-Јорку, а, често, мислити да сам у Цариграду! Не због физиономије градова, пошто та два града немају апсолутно ништа сличног, него просто због жена. Куд год одем, жене. Цркве, парохијске куће, салони приватних домова, холови и аудиторијуми универзитета, једном речи – свуда само жене.” (Dimitrijević 1934: 222).

Док су на Истоку жене затворене иза решетки харема због традиције и религије, на Западу Американке своје време проводе у хомогеном женском друштву, јер мушкарци раде даноноћно и немају времена за њих. Стога оне организују живот у оквиру „хришћанских харема” (Dimitrijević, 1934: 76), чија је концепција духовно блиска оријенталним – дружење и забава, али и едукативне активности (предавања, трибине, књижевне вечери и сл.):

„А оно, овим² су тек сличне Туркиње. Једина је разлика та, што се Туркиње не друже с људима, зато што се крију од људи: Американке су, међутим, лишене мушког друштва због начина социјалног живота... Да, људи су им где су банке, берза – дакле тамо где се праве долари.” (Dimitrijević 1934: 76).

2 Американкама прим. Ј. Р.

Описујући сферу интима модерне Американке, Димитријевић је српској публици предочила контроверзан тип живота и становања велике већине запослене женске популације из средње класе, које су због финансијских разлога принуђене да живе у „Хотелима искључиво за жене”. Њихов пандан су „Хотели искључиво за мушкарце” – заједно, они творе вештачки облик брачне егзистенције, који је ригиднији од живота у традиционалним харемима: жена живи у „хотелу искључиво за жене”, а муж у „хотелу искључиво за људе” (Dimitrijević 1934: 155). Последица оваквих бракова јесте систем живота који претвара супружнике у пар у почетној фази емотивне везе: после напорног радног дана, мужеви долазе у предворје женских хотела, како би своје супруге извели на вечеру или у биоскоп, јер им није дозвољено да их посећују у собама. Књижевница такође слика галерију заљубљених вереничких парова, који вечери проводе загрљени у двориштима женских хотела, истичући да је то у складу са амбивалентним америчким моралом. Стога дефинише либералност младе Американке српском пословицом: „Кад сам била девојка у мајке, Ја сам била и цар и девојка” (Dimitrijević 1934: 310). Становнице хришћанских харема су такође и старије жене из различитих друштвених слојева, које су остале саме услед смрти или развода са брачним партнерима, или се никада нису удавале, па су свој живот прилагодиле животу у женској заједници.

У поглављу „На женском предавању” Јелена Димитријевић описује јавни живот образованих Американки, које свакодневно организују скупове, трибине и предавања, држећи говоре о различитим политичким, родним и социјалним проблемима. Међутим, њу изненађује чињеница да јавне перформансе посећују искључиво жене, чиме се ограничава дејство њихових активности јер нема одјека код мушке популације, нарочито код утицајних друштвених кругова (чији су представници готово искључиво мушкарци). Као најинтересантније предавање које је посетила у Америци наводи експозе радикалне феминисткиње Џулије Џемс Џонсон, која ју је задивила не само својом интелигенцијом и прогресивношћу, већ и женственим изгледом (на више места у путопису она истиче да је за жену важно да поред феминистичких идеја негује женске особине, уместо да имитира мушкарца). Екстремизам у ставовима ове феминисткиње се огледа у позиву женама да захтевају „не само сва политичка, него и сва друштвена права: она права која уживају мушкарци” (Dimitrijević 1934: 128). Али, продужава Димитријевић, у исто време, „она поручује женама да се не одричу дужности коју им је доделила сама природа – дужности мајке и жене” (Dimitrijević 1934: 129). Њен монолог представља критику друштвеног и економског система капиталистичке производње у Америци, који је у потпуности актуелан и у савременом добу, јер указује на узроке распада породице као основне јединице друштва, емотивног отуђења међу људима, као и на тешке последице радне експлоатације:

„Јер наши су људи као грађани лојални и патриоти, као чланови друштва озбиљни; али као супрузи и родитељи они нас не задовољавају. Супруг са супругом не стоји ни у каквој вези духовној, или стоји у сасвим лабавој; отац је деци у најчешћем случају готово туђин. За ово није криво толико васпитање, колико начин живота. Јер наши људи, у великој већини, проводе живот ван куће, истина, не по кафанама као у Европи, али по офисима и клубовима. Нарочито у Њу-јорку, где због огромне величине града јутром одлазе од куће, вечером се враћају кући.” (Dimitrijević 1934: 129-30).

Као што смо истакли раније, успех сифражетског покрета у Америци је подразумевао остваривање једнаког права гласа жена и мушкараца у готово свим државама. Међутим, политичка борба коју су сифражеткиње водиле деценијама није у 20. веку проузроковала очекивани раст женског политичког активизма, масовно укључење у државне институције власти, нити радикалну промену друштвене свести. Наиме, број жена бирача на изборима рапидно се смањивао из године у годину. Ови проблеми су били потпуно непознати у Европи, која је и даље видела Америку као узор за афирмацију политичког, социјалног и економског положаја жене. Стога је овај путопис утолико драгоценији, јер даје анализу комплексне ситуације у којој се женска популација налазила у првој трећини 20. века; последица добијања политичке равноправности; као и поделе на различите идеолошке групације у оквиру женског покрета. Списатељица сведочи о постојању снажног и масовног антисифражетског положаја у Америци, чији су основни принципи „женственост, материнство, породица и држава” (Dimitrijević 1934: 145). Залажући се за неговање традиционалних вредности, антисифражеткиње су сматрале да жене нису биле духовно спремне за остваривање равноправности са мушкарцима, јер ће освојена слобода довести до анархије, моралне деградације и уништења породице.

Такође, Димитријевић упозорава да су највеће опасности за феминистички покрет непремостиве социјалне и класне разлике међу женама: важне политичке позиције заузимају искључиво жене из највиших друштвено-економских слојева, које нису у стању да објективно заступају права радница (као најугроженије популације), са којима немају никаквог реалног додира и самим тим не разумеју њихов положај, потребе и проблеме. Свесне тога, жене из радничке класе почињу да бојкотују феминистички покрет, видевши у политичаркама само бескрупулозне демагошкиње које се боре за моћ и важне политичке положаје. Стога се оне враћају традиционалном (фалогоцентричном) систему:

„Ми нећемо штрајковати против господара код којих смо запослене, него против беспослених жена-господара, што покушавају да добију ратну секиру, како ће имати силу да над нама господаре. Људи нек говоре за нас. Они су паметни јер немају у глави фантазије као што имају жене. жене само говоре, говоре; говоре како ће да нас подигну и начине нас добрим, претендујући да оне боље знају шта ми желимо, него ми саме што смо на послу, што смо биле на послу годинама; од вајкада, кад се ове жене, жене-политичари нису биле ни родиле.” (Dimitrijević 1934: 148).

Јелена Димитријевић је наслутила један значајан аспект подвојености феминистичког покрета у Америци – не само класне, већ и расне разлике међу женама представљају велику препреку за постизање једнакости и свеопштег женског прогреса. Представнице дискриминисане црне расе немају готово никаква права, а њихов глас се не чује. Илустрација за то представља чланак из 1892. године у часопису Глас са Југа, који је написала Ана Џулија Купер, изузетно образована црна списатељица (докторирала филозофију на Сорбони) и феминистичка активисткиња. Описујући не само расну већ и родну асиметрију, она је тврдила да су црнкиње двоструко угњетаване:

„Док белкиње могу мирно да се баве послом за који сматрају да су природно изабране, док им њихови мушкарци пружају одану подршку и држање им је испуњено разумевањем према њиховим напорима... обојене жене су исувише често спутаване и посрамљиване мање либералним односом и конзервативнијим ставом оних до чијег мишљења им је највише стало... Просечни мушкарац наше расе много ређе је спреман да призна да постоји стварна потреба међу утицајнијим снагама света за женином помоћи или утицајем.” (cit. prema Federmajer: internet).

У домену женске расне проблематике, америчка феминисткиња Ева Федермајер сматра да су у прошлости Афроамериканке имале двојаку улогу: осим што је требало да одражавају белачки идентитет, оне су коришћене као расни Други, али и као супротност која треба да одражава мушкост. Вишеструка употреба црне жене, као расног и друштвеног знака, подразумевала је и њено искоришћавање не само од стране црних мушкараца, већ и од стране белих жена:

„Црнкиња је представљала контраст и тако појачавала култ Истинске (беле) женскости на југу Америке због своје наводне биолошке неспособности да чува четири основне врлине женскости (пoboжност, чистоту, покорност и љубав према дому). На то се надовезује познати стереотип о раскалашној црнкињи, страственој егзотичној блудници са анималном и нескривеном сексуалношћу, за коју се сматрало да је потпуно опречна идеалној белој дами са њеном потиснутом сексуалношћу и „урођеном” моралношћу.” (Federmajer: internet).

*

Јелена Димитријевић је откривала Америку на исти начин на који је спознавала оријенталне земље – са ентузијазмом научне експлораторке, истражујући све оне аспекте америчког друштва и културе, који су садржавали одговоре на питања која су је опседала. Иако је намера да пређе океан иницирана бегом од тужних успомена, радознали дух није нашао смирење у *Новом свету* – она није наивна путница у непознато, јер је њено опажање света обликовано већ прочитаним и интерпретираним предзнањем. То је наводи да емпиријски проучи проблематику женског ослобођења и феминистичког покрета, стил живота и обичаје модерног

америчког друштва, али и да упозна и разуме историју и традицију новог континента. На истраживачком путу прошла је различите фазе – од почетног наивног одушевљења, сазданог на теоретским знањима и предрасудама, слика Америке се временом трансформисала и обогаћивала новим елементима: идеја слободе, демократије и хришћанског морала се спајала са културом расизма и различитих видова дискриминације; мит о раскошном животу, брзом и лаком богаћењу се укрштао са суровом стварношћу борбе за преживљавање, кроз мукотрпан рад у нехуманим условима. Њена почетна позитивистичка тенденција да објективно, свеобухватно и аналитички презентује предмет истраживања се завршава са истим закључцима, као и у путописима о Истоку: да не постоји једна апсолутна истина (посматрача или посматраних), нити јединство визије новог света или јединствени стил епохе златног америчког доба – Јелена Димитријевић разоткрива пукотине које су знак нејединства, конфликта и нереда у америчкој култури у првој трећини 20. века.

Стога можемо увидети колики је губитак за српску књижевност што дело није објављено одмах пошто је написано, када би његово едукативно дејство било далеко снажније на књижевни аудиторијум, јер би преносило актуелна знања, идеје и импресије, претварајући ужитак читања у процес учења. Зато овај текст има већи значај у савременој српској феминистичкој књижевности него у години објављивања (1934), јер нам испуњава празнине у општем знању о америчком женском покрету кроз непосредно искуство научнице која је у стању да га осветли и постављањем у компаративан однос са супротним Источним светом. На тај начин она је створила литерарни мозаик који је конститутивна компонента историјских процеса, а не њихова једнозначна пројекција.

Крајњи циљ је био лична интелектуална афирмација, али и духовно обогаћивање сопственог националног аудиторијума – сопствене националне културе. Илустрација за ову тезу представља Јеленин финални закључак о резултатима које је постигла комплексним истраживачким процесом:

„Као и толики други, и ја сам се у Америци обогатила. Стекла сам тамо силно благо. Не оно што га данас јесте, сутра није, – доларе, него једно неочењиво, неисцрпно благо коме не може нико ништа: искуство и – успомене.” (Dimitrijević 1934: 394).

Литература

- V. 1934: V, Jelena Dimitrijević: *Novi svet ili u Americi godinu dana: Srpski književni glasnik*, Beograd, XLIII, 7, 546.
 D. D. Ž. 1934: D. D. Živanović, *Novi svet Jelene Dimitrijević: Život i rad*, Beograd, XXIV, 1237.
 Dimitrijević 1934: Jelena Dimitrijević, *Novi svet ili u Americi godinu dana*, Beograd, Ed. Y.p.y.c.

- Federmajer 1998: Eva Federmajer, Nova crnkinja i maskarada, (URL:http://www.womenngo.org.yu/sajt/sajt/izdanja/zenske_studije/zs_s10/crnac.html). 07.04.2011.
- Ilić 1934: Marija Ilić Agapov, Novi svet. Amerika u očima g-đe Jelene Dimitrijević: *Vreme*, Beograd, XIV, 4558, 6.
- Mladenović 1935: Živomir Mladenović, Jelena Dimitrijević, *Novi svet ili u Americi godinu dana: Letopis Matice srpske*, Novi Sad, CCCXLII, 265-267.
- Sekulić 1977: Isidora Sekulić, Jelena Dimitrijević, Novi svet: *Iz domaćih književnosti*, Beograd, SKG, I, 398-399.

Jovana Reba

FEMINIST AMERICA IN JELENA DIMITRIJEVIĆ'S TRAVELOGUE

Summary

In this paper we analyze the feminist structure of travel writing *A New World or One Year in America* written by Jelena Dimitrijević (1862-1945), Serbian writer whose views, writings and travels overcame the stereotype of women as a passive construction, dependent on man and home hearth, physically and spiritually not capable to be expressed in male domains – artistic and scientific creativity, as well as in the act of travel. Denying these aspects of Balkan tradition, the writer approached the Western ideas of travel as a conquest of knowledge, which is not marked by gender and represents a benefit both for the passenger and his/her home country – as a final consumer of the acquired knowledge. The study of Jelena Dimitrijević's artistic and life path was carried out in line with contemporary gynocritic and feminist theories of exposing women's forgotten, forbidden and marginalized literary texts. The Serbian writer has attempted to examine empirically the issue of women's liberation and feminist movements, lifestyle and customs of modern American society, as well as to understand the history and tradition of the new continent. Dimitrijević's research has undergone various phases along the way – starting from the initial naive enthusiasm, built on the theoretical knowledge and prejudices, her image of America transformed over time. The concluding remarks emphasize that this travelogue is more important in contemporary Serbian feminist literature than in its year of publication (1934), because it fills gaps in general knowledge about the American women's movement through the direct experience of a scientist who was able to shed light on it and put it in a comparative relationship with the opposite eastern world.

Keywords: Feminism, Suffragettes, Travelogue, Racism, American golden era

Примљен у јуну 2013.
Прихваћен 03.03.2014.